

Därför kan inte EU bli en social union

Referat av föredrag 13/4 2010 i ABF-huset av professor Fritz Scharpf i regi av ABF och Friedrich Ebert Stiftung under ledning av Christian Kellerman. Kommentatorer: professor Sverker Gustavsson, Uppsala och professor Birgitta Nyström, Lund. Mötesledare Carl Tham.

Ska EU ledas av politiker eller jurister? Det var den brännande frågan när den tyske professorn och EU-experten Fritz Scharpf, senast verksam vid Max Plank-institutet i Tyskland, numera emeritus, talade om EU på tisdagskvällen inför en fullsatt Beskow-sal. Han inledde med att beskriva det asymmetriska förhållandet mellan politik och juridik i EU och hur dessa två system på olika sätt kom i konflikt med varandra, på senare tid oftast till juridikens fördel. Hans tes var att när det, särskilt efter utvidgningen till 27 medlemsstater, blivit för svårt att styra EU politiskt – konsensus krävs för alla mera grundläggande beslut – hade tekniken utvecklats att vidarebefordra ärendet till EU-domstolen som med vägledning av de principer som fastställdes i Romfördraget, och senare i Maastrich, kommit att stadfästa individens oinskränkta rättigheter på bekostnad av sociala mål på område efter område.

De individuella rättigheternas princip och den fria rörligheten för människor, varor osv inom unionen tillkom en gång i världen för att gynna EU:s inre marknad, men hindrar nu en utveckling av EU enligt socialdemokratiskt mönster, menade han och tog flera belysande exempel, varav Lasall-målet i Waxholm var ett. Där fälldes EU:s bestämmelser om minimilön och inte den traditionella svenska partspolitiken på arbetsmarknaden avgörandet. Den sattes helt enkelt ur spel av EU-domstolens utslag till förmån för det lettiska företags lönesättning. Ett annat var friheten för medicinare att plugga i Österrike – där studierna är gratis - i stället för Tyskland och härigenom tränga ut österrikiska studenter – och ytterligare ett annat var förbudet för arbetsgivare att visstidsanställa äldre arbetskraft – det skulle innebära åldersdiskriminering. När det gäller exempelvis miljöpolitiken och säkerheten har man emellertid lyckats komma överens, i socialpolitiken står länderna för långt ifrån varandra. Den övergripande utvecklingen, sade han, är ”integration through law”, dvs, integration genom lagstiftning. Och eftersom denna lagstiftning vilar om individuella rättigheter med fri konkurrens som ledande princip kommer EU som socialt projekt aldrig att kunna förverkligas. Utvecklingen går i stället i riktning mot ökad avreglering och en allt liberalare marknadsekonomi och han visade hur detta träffar EU:s olika sociala system högst olika. För de skandinaviska länderna med sina sociala ekonomier betyder utvecklingen en gradvis erosion av det sociala skyddsnät som staten erbjuder medborgarna medan Storbritannien, Irland, Central-och Östeuropa förstärker sin marknadsprioritering där statlig inblandning avvisas som konkurrenshämmande. Ändringar av EU:s grundläggande principer i dessa avseenden var så gott som omöjliga att åstadkomma, eftersom det skulle kräva initiativ till ny lagstiftning från EU-kommissionen och de 27 EU-länderna aldrig skulle kunna komma överens, menade Scharpf. Han delade in dem i en fyrfältstablå med höger/vänsterinställning längs ena axeln och integration/autonomi längs den andra och exemplifierade med det marknadsliberala England som samtidigt värnar om sin autonomi – särskilt känslig eftersom landet saknar skriven grundlag och engelska parlamentet alltså i princip kan besluta vad som helst - å ena sidan och å den andra Tyskland, som vill ha ökad integration (helst federalism) och samtidigt socialdemokratisk inriktning av EU. Möntren är som synes högst komplicerade och hur utvecklingen kommer att gå kan ingen veta.

Det menade bl a professorn i arbetsrätt, Birgitta Nyström, som framhöll att det också fanns en ”mjuk lagstiftning”, som utan att ändra på de bärande principerna, dock kunde mildra effekterna av en allt för långt driven liberalisering. Sverker Gustavsson, professor i statvetenskap, som huvudsakligen anslöt till Scharpfs linje, framhöll dock att unionen och dess medlemsstater var sammanbundna genom en ömsesidig lojalitet: hoppar någondera av samarbetet förgör man varandra. (Kanske är det denna mekanism som just nu ger utslag i räddningsmiljarderna till Grekland?) Gustavsson räknade upp tre olika tanketraditioner när det gäller inställningen till EU, 1) en a-

politisk, 2) en till höger om mitten med ökad marknadsliberalisering som mål, särskilt märkbar på 2000-talet, och 3) en socialdemokratisk inriktning med krav på ökat socialt skydd bl a genom kollektivavtal på arbetsmarknaden och liknande. När nu Europafacket och ledande europeisk socialdemokrati menar att Europaparlamentet framgångsrikt skulle kunna hävda exempelvis avtalsrätten, är de förda bakom ljuset, hävdade professor Scharpf nyligen i en tidningsintervju. Sverker Gustavsson vände sig nu direkt till honom och ville veta på vilket sätt han menade att europeisk arbetarrörelse hade låtit sig luras.

Scharpf förklarade att parlamentet saknar möjlighet att påverka domstolens beslut – enda möjligheten hade varit att föra in kravet som en protokollsanteckning i Lissabonfördraget, vilket dock de svenska socialdemokraterna försummade, påpekade Carl Tham senare. Då hade man kunnat påverka – att nu stödja Europaparlamentet är verkningslöst och i realiteten ett hyckleri.

Birgitta Nyström framhöll strejkrätten som ett framgångsrikt exempel på social lagstiftning och underströk också skillnaden i uppfattning mellan Västeuropa och de forna öststaterna. I Öst välkomnar man EU-lagstiftningen som ett fall framåt i kontrast till den egna, tidigare korrumpierade statsapparaten, inklusive domstolarna - som man inte heller nu har någon tilltro till – medan man i Väst, och särskilt i Skandinavien, utgår från en hög tilltro till den egna staten och landets domstolar och rättsskipning. Hon höll inte med Scharpf om att EU-domstolen var totalt oförutsägbar i sina domslut – man utgår ju från givna principer, menade hon. Hon var inte heller lika pessimistisk som Scharpf utan ansåg att en gradvis utveckling mot ett ökat socialt ansvarstagande var ett realistiskt framtidsscenario. EU hade dock två visioner att förverkliga, dels en ekonomisk, dels en social.

Scharpf avvisade kritiken och sade att parlamentets initiativ hade krympt ihop till ingenting. Samtidigt underströk han att det var viktigt att EU blev mer socialt just för den egna överlevnadens skull. Måns Lönnroth i publiken ansåg att Maastrichtavtalet inte enbart gick i liberaliserande riktning och undrade om inte EU-lagstiftningen kunde tänkas utvecklas i mera social riktning, vilket dock Scharpf ansåg uteslutet: då skulle ju domstolen bete sig helt inkonsekvent i förhållande till tidigare domslut och därmed förlora sin identitet. Domsluten, påpekades det, utgår alltid från enskilda fall, vilkas avgöranden gradvis bygger upp EU-domstolens hållning till ett sammanhållet helt. Scharpf fick också frågan på vilket sätt han tänkte sig att EU:s s k ”social shields”, som han talat om tidigare, skulle bestå av, och han svarade då bland annat att varken Schweiz eller USA med sina självständiga delstater hade tillåtit centralmakten att gå lika långt som EU-domstolen i sina avgöranden i Europa. Utrymmet finns alltså, menade han, för en ökad nationell autonomi inom EU:s ram och detta blev också så småningom sammanfattningen av hans hållning. EU-domstolen är ju inte underkastad något politiskt ansvar och kan inte ställas till svars för sina beslut, underströk han, och föreslog också mot slutet av debatten att Europeiska rådet skulle kunna fungera som en jury dit man kunde överklaga domstolens beslut. En fantasifull tanke som ännu inte mött bifall någonstans, men han efterlyste alternativa förslag, med syfte, i själva verket, att återpolitiserat EU. Daniel Tarschys i publiken betonade ambivalensen hos EU-politikerna: genom att överlåta åt domstolen att i själva verket driva EU vidare slapp de stå till svars för impopulära och svåra beslut. Birgitta Nyström undrade hur Scharpf menade att domstolen skulle tolka EU-rätten – hade de något annat val än att rätta sig efter grundprinciperna – men hon ville samtidigt att understryka att det också fanns en underförstådd konsensus om att vissa centrala värden som yttrandefrihet, mänskliga fri- och rättigheter måste värnas i EU – det var unionens oskrivna gemenskap. Scharpf återkom till att det var balansen mellan integration och autonomi som måste klaras av, det var denna balans som domstolen måste slå vakt om.

Kerstin Vinterhed